

Anna Nawrot

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Poznań
Anna.Nawrot@amu.edu.pl

Rola środków społecznego przekazu w budowaniu jedności Europy w refleksji Jana Pawła II

Teza: Jan Paweł II widzi w środkach społecznego przekazu istotnego partnera w kształtowaniu jedności europejskiej.

Integracja Europy jest jednym z najistotniejszych tematów intelektualnego dyskursu na przełomie wieków. Jan Paweł II wielokrotnie wypowiadał się na temat zjednoczenia kontynentu, wskazując wspólne korzenie i cechy Europy, dawne próby integracji i ukazując drogi, które dziś mogą prowadzić do jedności. Ogromną rolę w tym procesie przypisywał kulturze. To właśnie kultura i niesione przez nią wartości, bardziej nawet niż rozwiązania gospodarcze i prawne, pozwalają na odnalezienie i umacnianie wspólnej tożsamości, budowanie „wspólnoty ducha”. Nośnikami kultury są dziś nie tylko nauka i sztuka, ale także środki społecznego przekazu. O ich roli w budowaniu nowego społeczeństwa przepojonego dobrem i dążeniu do integralnego postępu, pisał już Paweł VI w *Orędziu na II Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu*¹ w 1968 r. W czasie pontyfikatu Jana Pawła II temat ten pojawiał się wielokrotnie.

Podczas badań analizowano papieskie teksty mówiące o jedności Europy, których podczas całego pontyfikatu było prawie 700, nie różnicując ich wagi pod kątem adresata i formy wypowiedzi. Pozwoliło to odzwierciedlić wizję Europy obecną w myśli Jana Pawła II. W wypowiedziach dotyczących jedności europejskiej Papież odnosił się także do roli środków społecznego przekazu (odnaleziono ok. 20 bezpośrednich wzmianek). Te teksty stanowią podstawowe źródło niniejszego opracowania. Drugim, pośrednim źródłem wiedzy na temat papieskiej koncepcji roli mediów jest fakt, że w tekstach dotyczących Europy poruszane są tematy, które równoległe były przedmiotem głębszej refleksji w wydawanych corocznie Orędziach na Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu (27 orędzi w latach 1979–2005): rodzina, wolność, pokój, solidarność, współpraca między wiarą i kulturą, współdziałanie narodów. Uprawniona wydaje się teza, że wypowiedzi te można ze sobą zestawiać, ukazując szerszy horyzont myśli na temat roli mediów w procesie zjednoczenia Europy.

Jan Paweł II podkreśla rolę środków społecznego przekazu, nazywając je „współczesnymi areopagami”², czyli przestrzeniami wymiany myśli i idei, gdzie kształtuje się „nowa

¹ Por. Paweł VI, *Orędzie na II Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu*, Acta Apostolicae Sedis [dalej: AAS], Watykan 1968.

² Jan Paweł II, Encyklika *Redemptoris missio*, nr 37, [za:] K. Ligęza *Areopag środków społecznego przekazu jako wyzwanie dla ewangelizacji współczesnej kultury w nauczaniu Jana Pawła II*, Tum, Kraków 2000, s. 81.

kultura”³. Widzi w nich „potężną i wszechobecną siłę”⁴, która wpływa na życie współczesnego człowieka. Ten wpływ może być negatywny i destrukcyjny, gdy przekaz jest sprzeczny z godnością osoby ludzkiej⁵ i brak w nim prawdy i miłości. Siła mediów powoduje, że mogą one kreować własny świat⁶, a może być to świat moralnego relatywizmu i „kultury śmierci”⁷. Zagrożenie nieść może instrumentalne podejście do odbiorcy, traktowanie go jako elementu rynku i powierzchowny synkretyzm, pozbawiający istotnej niepowtarzalności osoby i kultury⁸.

Środki społecznego przekazu mogą jednak służyć zupełnie innym celom. Pojęcie „służby” wielokrotnie pojawia się w papieskich tekstach poświęconych mediom. Ta służba widziana jest przede wszystkim jako wyraz miłości bliźniego, działania na rzecz jego udoskonalenia i postępu⁹. Takie rozumienie pracy w mediach jest podstawą budowania dobrych relacji między osobami (nadawcą a odbiorcą, nadawcami i odbiorcami między sobą), które są niezbędne w procesach zjednoczeniowych.

Służba w mediach wiąże się nierozdzielnie z kategoriami prawdy, dobra i piękna. „Polega ona na obiektywnym i rzetelnym przekazywaniu informacji, unikaniu manipulacji prawdą i przyjmowaniu postawy nieprzekupnej wobec prawdy” – mówił Jan Paweł II do polskich biskupów w 1998 r.¹⁰ Rzetelna informacja umożliwia poznanie świata i ludzi. To bezpośrednio wpływa na kontakty między narodami i kulturami. Jednym z czynników dezintegrujących Europę były nieuprawnione sądy dotyczące innych nacji – prawda o nich, ukazywana w mediach, umożliwia odejście od stereotypów i podjęcie dialogu.

Prawda, która wyzwala¹¹, jest nieodzownym fundamentem wszelkiej jedności, umożliwia podjęcie szczerego i owocnego dialogu, który jest drogą do pojednania i zjednoczenia Europy. Pojęcie „dialogu” bardzo często przewija się zarówno w papieskich Orędziach, jak i w wypowiedziach dotyczących jedności kontynentu, i ma kilka odcieni znaczeniowych. Pierwszą formą dialogu, jaki zachodzić powinien w mediach, jest dialog z rzeczywistością, refleksja nad światem i świadome kształtowanie go, aby jak najlepiej odpowiadał najważniejszym celom człowieka¹². Zjednoczona Europa to w myśli papieskiej przestrzeń, w którym poszczególne narody odnajdą swoje miejsce, wzajemnie się ubogacając i wspierając w rozwoju¹³. Wymaga to ogromnej pracy w wymiarze duchowym, ale i materialnym. Kolejną ważną funkcję spełniają media, gdy stają się prawdziwym polem wymiany doświadczeń

³ Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska Ecclesia in Europa*, Wydawnictwo „M”, Kraków 2003, nr 9.

⁴ Jan Paweł II, *Przemówienie do III grupy Biskupów polskich* Watykan 14.02.1998, [w:] *Europa zjednoczona w Chrystusie. Antologia*, Biały Kruk, Kraków 2002, s. 320.

⁵ Por. Jan Paweł II, *Ecclesia in Europa*, nr 9.

⁶ Por. Jan Paweł II, *Przemówienie do III grupy Biskupów polskich*, Watykan 14.02.1998, [w:] *Europa zjednoczona...*, *op.cit.*, s. 321.

⁷ Jan Paweł II, *Ecclesia in Europa*, nr 9.

⁸ Por. Jan Paweł II, *Przemówienie do członków Akademii Papieskich*, Watykan 08.11.2001, [w:] *Europa zjednoczona...*, *op.cit.*, s. 397.

⁹ Por. Jan Paweł II, *Przemówienie do III grupy Biskupów polskich*, Watykan 14.02.1998, [w:] *Europa zjednoczona...*, *op.cit.*, s. 320–321.

¹⁰ Por. tamże, s. 320.

¹¹ Por. J 8, 32; za: *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu* [Biblia Tysiąclecia], wyd. IV, Pallottinum, Poznań 1996.

¹² Por. Jan Paweł II, *Orędzie na XXIX Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu*, AAS, Watykan 1995.

¹³ Por. Jan Paweł II, *Przemówienie do Kurii Rzymskiej* Watykan 22.12.1989, [w:] *Europa zjednoczona...*, *op.cit.*, s. 130–131.

czeń i poglądów między osobami odległymi fizycznie czy ideowo¹⁴. Pozwala to zbliżać ludzi, przełamywać krzywdzące stereotypy, budować wzajemny szacunek dla odmienności, odnajdywać elementy wspólne, zacieśniać więzi i kształtować język porozumienia¹⁵. „Na kontynencie tak pełnym kontrastów, wciąż na nowo musimy uczyć się wzajemnej akceptacji”¹⁶ – te słowa znalazły się w Liście Apostolskim Jana Pawła II napisanym w 50. rocznicę wybuchu II wojny światowej.

Dialog pośród chrześcijan ma charakter ekumeniczny, pozwala dostrzec uniwersalność Kościoła, a na styku religii i kultur daje szansę zbudowania rzeczywistej tolerancji i życzliwości¹⁷. W Europie, rozdartej podziałami chrześcijaństwa, taki dialog jest niezwykle potrzebny i może wspomóc proces przebaczenia i pojednania. Nabiera także szczególnego znaczenia dialog pomiędzy religiami. Działania na rzecz ekumenizmu i dialogu międzyreligijnego odwołują się do kategorii prawdy i dobra. Dzięki prawdziwemu dialogowi, „obalaniu murów przesądów i niezrozumienia”¹⁸ Europa może znów nauczyć się „oddychać oboma płucami”¹⁹ i zamiast lęku przed odmiennością, uczyć się szacunku i współpracy. Ważnym elementem twórczej współpracy powinien być także dialog wewnątrz mediów. Odbywa się on poprzez działalność stowarzyszeń pracowników środków przekazu, tworzonych na różnorodnych płaszczyznach, w tym gremiów skupiających dziennikarzy katolickich. Działają dziś w Europie stowarzyszenia dziennikarzy łączące mieszkańców różnych krajów, np. Europejska Konferencja Rozgłośni Chrześcijańskich²⁰.

Budowanie jedności między ludźmi ma na celu przede wszystkim najpełniejszy rozwój osoby, tworzenie wspólnoty i wprowadzenie pokoju²¹. Środki społecznego przekazu w tym wymiarze zobowiązane są kształtować świadomość narodów w służbie pokoju, sprawiedliwości i braterstwa ludzi. W Europie, która trud zjednoczenia podjęła po doświadczeniach wojen i podziałów, ten wymiar służby mediów nabiera szczególnego znaczenia²². Może także w przyszłości być swego rodzaju modelem dla innych obszarów świata, zwłaszcza w kontekście postulowanej przez Papieża otwartości²³.

Środki społecznego przekazu mają niezaprzeczalny wpływ na kształtowanie i propagowanie opinii publicznej. Opinia publiczna musi mieć swoje miejsce w mediach, ale media nie mogą podporządkowywać się jej bez zastrzeżeń. Mają one stawać się forum wymiany poglądów, dawać możliwość uczestnictwa jak najszerszej grupy ludzi w twórczej wymianie myśli²⁴. Niezwykle ważny jest dostęp do środków społecznego przekazu, co wpływa na reprezentatywność przedstawianych opinii i hamuje możliwość ideologizacji.

¹⁴ Por. Jan Paweł II, *Orędzie na XIV Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu*, AAS, Watykan 1980.

¹⁵ Por. Jan Paweł II, *Orędzie na XXV Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu*, AAS, Watykan 1991.

¹⁶ Jan Paweł II, *List Apostolski z okazji 50. rocznicy wybuchu II wojny światowej*, Watykan 27.08.1989, [w:] *Europa zjednoczona...*, *op.cit.*, s. 126.

¹⁷ Por. Jan Paweł II, *Orędzie na XXIV Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu*, AAS, Watykan 1990, nr 2.

¹⁸ Jan Paweł II, *Homilia podczas Mszy świętej w bazylice św. Pawła za Murami na zakończenie Tygodnia Modlitw o Jedność Chrześcijan*, Rzym 25.01.1992, [w:] *Europa zjednoczona...*, *op.cit.*, s. 192.

¹⁹ Jan Paweł II, *Encyklika Redemptoris Mater*, Wydawnictwo Tum, Wrocław 1995, nr 34.

²⁰ Por. Jan Paweł II, *Message to the participants of the Conference of the 10th birthday of the ECCR*, w: www.cerc-eu.org [08.11.2007].

²¹ Por. Jan Paweł II, *Orędzie na XXI Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu*, AAS, Watykan 1987.

²² Por. Jan Paweł II, *Wizyta w siedzibie Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej*, Bruksela 20.05.1985, [w:] *Europa zjednoczona...*, *op.cit.*, s. 61–62.

²³ Por. tamże, s. 63.

²⁴ Por. Jan Paweł II, *Orędzie na XVI Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu*, AAS, Watykan 1982, nr 5.

Opinia publiczna ma wielką rolę w decydowaniu o przyszłości Europy, nie tylko w sposób bezpośredni, ale także poprzez współdecydowanie o rozwoju kultury czy nauki, które wyznaczają kierunki rozwoju kontynentu²⁵.

Jan Paweł II w swojej refleksji na temat środków społecznego przekazu ukazuje nie tylko cele, ale też warunki, jakie muszą zostać zachowane, by media mogły prawdziwie służyć jedności. Podstawowym warunkiem jest poczucie odpowiedzialności za przekazywane treści i ich formę. W papieskich Orędziach podkreślona jest służba wychowaniu do dobrego korzystania z narzędzi komunikacji, szczególnie dzieci i młodzieży. Dopiero świadomy odbiorca może poprawnie używać przekazu medialnego, odpowiednio go przyswajając, konfrontując z własnym systemem wartości, czerpiąc z niego to, co w jego życiu będzie budować dobro. Wyjątkowa odpowiedzialność związana jest z używaniem w skrajnych środkach wyrazu (np. przemocy)²⁶. Także zadaniem Kościoła jest uwrażliwianie na konieczność mądrego korzystania z mediów, „tak, aby nikt nie był biernym i bezkrytycznym odbiorcą otrzymywanych treści i informacji”²⁷.

Odpowiedzialność zakłada także odwagę wypowiedzania tego, co ważne a niepopularne, przeciwstawianie się naciskom, mądrość doboru treści²⁸. Ważna jest wielostronna formacja ludzi mediów. Najbardziej oczywistym jej aspektem jest profesjonalizm zawodowy, ale Jan Paweł II podkreśla nieodzowność formacji wewnętrznej. Wymienia w tym kontekście formację etyczną (moralną, kulturalną, humanistyczną, filozoficzną, historyczną, w dziedzinie nauk społecznych i estetyczną) oraz formację duchową²⁹ i kształtowanie sumienia³⁰.

Główne zadania mediów, wymieniane przez Jana Pawła II w jego tekstach mówiących o zjednoczeniu Europy, to obrona praw człowieka, kierowanie odbiorców ku dobru, wolności, sprawiedliwości, solidarności i pokojowi, budzenie sumień, obrona prawdy. Wyrażać się one powinny poprzez obiektywizm i rzetelność przekazu, obejmowanie człowieka w jego wymiarach: cielesnym i duchowym, pomoc w rozwoju intelektualnym, kulturalnym, religijnym i społecznym. Zadaniem Kościoła jest pomoc w realizacji tych zadań, działalność ewangelizacyjna i duszpasterska z wykorzystaniem nowoczesnych środków komunikacji³¹. Działalność mediów katolickich powinna skupiać się na przekazie Dobrej Nowiny i pomocy w rozwoju duchowym³². Treścią powinna być także katolicka nauka społeczna, która korzystając z dziedzictwa Kościoła poszukuje odpowiedzi na pytania współczesności, pomaga w odkrywaniu tożsamości i kształtowaniu chrześcijańskich postaw np. wobec integracji europejskiej. Media katolickie powinny stać się forum dyskusji na temat realizacji dobra wspólnego, a także być rzecznikiem ludzi ubogich i zapomnianych, których nie brak także w dzisiejszej Europie³³. Znaczącym polem działalności Kościoła jest opieka duchowa

²⁵ Por. Jan Paweł II, *Przemówienie do III grupy Biskupów polskich*, Watykan 14.02.1998, [w:] *Europa zjednoczona...*, *op.cit.*, s. 317.

²⁶ Por. Jan Paweł II, *Orędzie na XV Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu*, AAS, Watykan 1981, nr 4.

²⁷ Jan Paweł II, *Przemówienie do III grupy Biskupów polskich*, Watykan 14.02.1998, [w:] *Europa zjednoczona...*, *op.cit.*, s. 321.

²⁸ Por. Jan Paweł II, *Orędzie na XXV Światowy Dzień...*, *op.cit.*

²⁹ Por. Jan Paweł II, *Orędzie na XXXII Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu*, AAS, Watykan 1998, nr 5.

³⁰ Por. Jan Paweł II, *Ecclesia in Europa*, nr 63.

³¹ Por. Jan Paweł II, *Przemówienie do II grupy Biskupów polskich* Watykan 15.01.1993, [w:] *Europa zjednoczona...*, *op.cit.*, s. 216.

³² Por. Jan Paweł II, *Przemówienie do III grupy Biskupów polskich* Watykan 14.02.1998, [w:] *Europa zjednoczona...*, *op.cit.*, s. 320–322.

³³ Por. Jan Paweł II, *Ecclesia in Europa*, nr 63, s. 98–99.

i kształtowanie pracowników mediów w duchu służby. Badania w dziedzinie środków społecznego przekazu prowadzi wiele katolickich instytucji, między innymi Papieska Rada do spraw Kultury³⁴ czy, powołana specjalnie do tego celu, Papieska Rada do spraw Środków Społecznego Przekazu³⁵.

Zadania, które stawia przed środkami społecznego przekazu Jan Paweł II nabierają szczególnego znaczenia w kontekście zjednoczenia Europy. Jeśli mają zostać zburzone *mury serc* i dokonać ma się prawdziwy postęp ludzki, to odpowiedzialność za przekazywanie fundamentalnych wartości prawdy, dobra i piękna, ukazywanie miłości w świecie w ogromnej mierze jest właśnie rolą mediów.

The Role of the Means of Social Communications in the Process of European Integration in Thought of John Paul II

Summary

John Paul II emphasized the role of culture in the process of integration in Europe. It is culture and values that allow to find and strengthen the common identity of Europe. John Paul II believed them to be more important than economics and institutional ways of integration. Mass media play the important part in today's culture. The press, radio, television and other electronic media are sources of knowledge, places for exchanging ideas and sharing experiences.

The most important collocations of media in papal thought are: service (duty), responsibility, dialogue and formation. Media should serve people by showing them the objective truth, defending human rights, promoting freedom, justice, solidarity and peace. The responsibility of mass media concerns reliability and integrity, care for customers, especially young and disdained. Dialogue, as John Paul II perceived it, has several dimensions: exchanging ideas and finding the best way of development, sharing experiences and abolishing discriminatory stereotypes, ecumenical and inter-religious meetings.

Those assignments should be conducted by personal development of a journalist, which includes professional skills and formation: ethical and spiritual, courage and wisdom.

John Paul II saw a great role of social communication in the process of integration, especially in the important task of uniting Europe. The truth and dialogue provided by responsible and reliable media should help people abolish *the walls in people's hearts* and establish united Europe open to all inhabitants, who differ but are connected by love, values and culture.

Key words: *John Paul II, media, unity of Europe, responsibility of media*

³⁴ Por. Jan Paweł II, *Audiencja dla członków Papieskiej Rady do spraw Kultury*, Watykan 10.01.1992, [w:] *Europa zjednoczona...*, *op.cit.*, s. 185.

³⁵ Por. Jan Paweł II, *Orędzie na XXIII Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu*, AAS, Watykan 1989, nr 4.